STUDIA UNIVERSITATIS MOLDAVIAE
Revista științifică a Universtității de Stat din Moldova, 2024, nr. 3(173)

CZU: 343.159:347.426.6:343.123 **https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_04**

REPARAREA PREJUDICIULUI CAUZAT PRIN ERORILE ORGANELOR DE URMĂRIRE PENALĂ, PROCURATURII ȘI ALE INSTANȚELOR JUDECĂTOREȘTI. ANALIZA PRACTICII JUDICIARE, PROBLEME ȘI PERSPECTIVE

Dumitru ROMAN,
Universitatea de Stat din Moldova

În procesul penal persoana, scoasă de sub urmărirea penală sau achitată, beneficiază de dreptul la despăgubire din partea statului. Deși acest drept este realizat in baza Legii nr. 1545 din 25.02.1998 *privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acţiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii şi ale instanţelor judecătoreşti,* jurisprudența Curții Supreme de Justiție constată temei pentru repararea prejudiciului numai în cazul existenței actului de reabilitare a persoanei acuzate (ordonanța de scoatere de sub urmărire penală sau sentința de achitare). Acțiunile ilicite, indicate în lege, nu determină dreptul la reparație, dar sunt luate în considerație la stabilirea cuantumului prejudiciului. Pentru a exclude interpretarea contradictorie a normelor juridice privind repararea prejudiciului persoanei reabilitate în procesul penal, propunem înlocuirea sintagmei „ *acțiuni ilicite*” din Legea nr. 1545 cu lexemul „ *erorile*”.

Cuvinte-cheie: *erori judiciare, acțiuni ilicite, prejudiciu material și moral, act de reabilitare, scoatere integrală de sub urmărire penală, achitarea persoanei acuzate.*

COMPENSATION FOR THE DAMAGE CAUSED BY THE ERRORS OF PROSECUTORS, PUBLIC PROSECUTORS AND COURTS. ANALYSIS OF JUDICIAL PRACTICE, PROBLEMS AND PROSPECTS

In criminal proceedings, a person who is acquittal of the accused is entitled to compensation from the state. Although this right is realized on the basis of Law no.1545 of 25.02.1998 *on the compensation of damage caused by unlawful actions of criminal prosecution bodies, public prosecutors and courts*, the jurisprudence of the Supreme Court of Justice finds grounds for compensation of damage only in the case of the existence of the act of rehabilitation of the accused person (order of removal from prosecution or acquittal). Unlawful actions, as specified in the law, do not give rise to a right to compensation, but are taken into account when determining the amount of damages. In order to exclude contradictory interpretation of the legal rules on compensation for the damage of the person rehabilitated in the criminal process, we propose to replace the phrase „ *unlawful actions*” in Law no.1545 with the lexeme „ *errors*”.

Keywords: *miscarriages of justice, unlawful actions, material and non-material damage, act of rehabilitation, full dismissal from prosecution, acquittal of the accused.*

1. Generalități privind reglementarea instituției reparării prejudiciului cauzat prin erorile organelor de urmărire penală, procuraturii și ale instanțelor judecătorești

La sfârşitul secolului al XVII-lea, în Prusia, precum şi în Franţa, s-a încercat să fie legiferată ideea de repunere în drepturi a celor traşi pe nedrept la răspundere penală. Astfel, în anul 1776 în Prusia a fost adoptată o lege în care se menţiona faptul că în cazul când o persoana a fost reţinută, iar apoi a fost achitată, „.. trebuie nu doar să-i fie restituite toate cheltuielile suportate, dar şi să-i fie achitată o anumită sumă în calitate de compensaţie, din fondurile instanţei judiciare, astfel încât persoana achitată să poată recupera prejudiciul ce i s-a cauzat” [1, p. 43].

Ulterior multe state din Europa (inclusiv România şi Imperiul Rus) au legiferat practica de reabilitare a persoanelor nevinovate. Iar în Moldova în această perioadă (1812-1918) era valabil principiul răspunderii personale a funcţionarilor judecătoreşti pentru prejudiciul cauzat în domeniul înfăptuirii justiţiei. Totodată, nu era posibilă repararea integrală a prejudiciului [2, p. 210-215].

În 1961, Sovietul Suprem al URSS a adoptat Bazele legislaţiei civile ale URSS şi ale republicilor unionale. În conformitate cu aceste Baze, la 26 decembrie 1964 Sovietul Suprem al RSSM a adoptat Codul civil al RSSM.

Potrivit art. 89, alin. 2 din Baze şi art. 478 din Codul civil al RSSM, prejudiciul cauzat cetăţeanului ca urmare a condamnării ilegale, a tragerii ilegale la răspundere penală, a aplicării ilegale a măsurii represive de ţinere sub arest, a aplicării ilegale a sancţiunii administrative de ţinere sub arest sau de muncă corecţională, se repară de organele de cercetare penală, anchetă preliminară, procuratură şi instanţele judecătoreşti în cazurile şi în mărimea prevăzută de lege.

În curs de 20 de ani din momentul intrării în vigoare a bazelor legislaţiei civile, nu a fost adoptată o lege specială, deşi adoptarea ei era necesară. Şi doar în 1981, la 18 mai, a fost adoptat Ucazul „Cu privire la repararea prejudiciului cauzat cetăţeanului prin acţiunile ilicite ale organizaţiilor de stat şi obşteşti, precum şi ale persoanelor cu funcţii de răspundere în timpul exercitării obligaţiilor de serviciu”. Prin acest ucaz a fost adoptat Regulamentul cu privire la ordinea de reparare a prejudiciului cauzat cetăţeanului prin acţiunile ilicite ale organelor de cercetare penală, anchetă preliminară, ale procuraturii şi instanţelor judecătoreşti. În conformitate cu acest Regulament s-a schimbat componenţa subiectivă a raportului de reparare a prejudiciului cauzat prin erori judiciare.

Astfel, debitor nu mai era organul de anchetă sau de judecată, ci nemijlocit statul. Despăgubirile băneşti se plăteau din contul bugetului unional sau republican. Deşi acest Regulament consacra principiul reparării integrale a prejudiciului, o astfel de reparare nu putea fi realizată în realitate. Indiferent de perioada în care persoana vătămată a fost lipsită de salariu, ea avea dreptul să primească salariul pe două luni [2, p.216-219].

În legătură cu adoptarea Regulamentului menţionat, Codul de procedură penală din 1961 a fost completat cu art. 51/1 prin Ucazul din 1 decembrie 1983, care prevedea obligaţia organului de cercetare penală, a anchetatorului penal, a procurorului şi a instanţei de judecată de a-i lămuri cetăţeanului modul reintegrării lui în drepturile violate şi de a lua măsurile prevăzute de lege pentru repararea prejudiciului cauzat cetăţeanului în urma condamnării ilegale, tragerii ilegale la răspundere penală, aplicării ilegale a arestului ca măsură preventivă [3, p. 747].

În 1994, instituţia răspunderii statului pentru repararea prejudiciului cauzat de erori judiciare este legiferată prin normă constituţională. Astfel Constituţia în alin. (2) al art. 53 prevede că „Statul răspunde patrimonial, potrivit legii, pentru prejudiciile cauzate în erorile săvârşite în procesele penale de către organele de anchetă şi instanţele judecătoreşti”. Însă până la 4 iunie 1998 repararea prejudiciului cauzat prin erori judiciare se făcea în baza Regulamentului din 18 mai 1981.

La 25 februarie 1998 este adoptată Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acţiunile ilicite ale organelor de cercetare penală şi de anchetă preliminară, ale procuraturii şi ale instanţelor judecătoreşti [4] – în continuare, Legea nr.1545 din 25.02.1998 [3, p. 747]. Iniţial această lege prevedea un mecanism de recuperare a prejudiciului prin 2 trepte: prima - prin adresare la organul care a emis actul de reabilitare, în cadrul procesului penal „În termen de o lună de la data primirii cererii persoanei fizice sau juridice, organul de cercetare penală, de anchetă preliminară, al procuraturii sau instanţa judecătorească va cere de la organizaţiile corespunzătoare toate documentele necesare pentru calcularea prejudiciului şi va adopta hotărârea (decizia) cu privire la repararea acestuia ”, art. 9 alin. (1) capitol III, Legea nr.1545 din 25.02.1998; secundo – prin acţiune civilă în ordinea procedurii civile „Dacă cererea privind repararea prejudiciului n-a fost satisfăcută sau dacă persoana fizică sau juridică nu este de acord cu hotărârea (decizia) adoptată, aceasta poate ataca hotărârea (decizia) respectivă în instanţa judecătorească. În asemenea cazuri, cererea de intentare a acţiunii se înaintează în instanţa·judecătorească în a cărei rază teritorială este domiciliată·persoana fizică ori îşi are sediul persoana juridică sau reclamatul. În atare cauze, părţile sunt scutite de achitarea cheltuielilor de judecată”, art. 5, capitol IV, Legea nr. 1545 din 25.02.1998. Acest mecanism a fost uneori „ignorat de instanțele de judecată, examinând cererea de reparare a prejudiciului patrimonial potrivit procedurii litigioase” [2, p. 284].

Codul civil din 2002, în art. 2007, completează cu dispoziţii de bază cadrul normativ ce reglementează instituţia răspunderii statului pentru prejudiciul cauzat prin acțiunile organelor de urmărire penală, ale procuraturii și ale instanțelor de judecată, iar art. 2036 - privind reparația prejudiciului moral.

Codul de procedură penală din 2003, prin conţinutul art. 23, 524, 525, reglementează anumite aspecte generale privind dreptul la reparaţii în cazul unor erori judiciare. Articolul 23 alin. (3) C. proc. pen. prevede cu titlu de principiu ,,Persoana achitată sau în privinţa căreia s-a dispus scoaterea de sub urmărire penală ori încetarea urmăririi penale pe temei de reabilitare are dreptul să fie repusă în drepturile personale pierdute, precum şi să fie despăgubită pentru prejudiciul care i-a fost cauzat ”.

Protocolul nr. 7 la Convenţia pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale, art. 3 prevede dreptul la despăgubiri în caz de eroare judiciară [5].

2. Eroarea judiciară – temei pentru repararea prujudiciului

În titlul art. 23 C. proc. pen., se menționează termenii ,,abuz de serviciu și eroare judiciară”, fără a se face o explicare expresă în lege. Definiția acestor termeni poate fi preluată din Dicționarul termenilor juridici [6]. Astfel, prin abuz se înțelege ,,o depașire a legalității, este o faptă ilegală, adică exercitarea unui drept împotriva scopului său economic și social, a legii sau regulilor de conviețuire socială”, iar abuzul în serviciu contra intereselor persoanelor ,,fapta functionarului public, care, in exercițiul atribuțiilor sale de serviciu, cu știință, nu îndeplinește un act sau îl indeplinește in mod defectuos și prin aceasta cauzează o vătămare intereselor legale ale unei persoane”. Aici prin abuzul în serviciu avem în vedere fapta, acțiunea sau inacțiunea agentului de constatare potrivit art.273 C.proc.pen., ofițerului de investigații conform art. 52^2 C.proc.pen., ofițerului de urmărire penală și a conducătorului organului de urmărire penală, a procurorului și a judecătorului în cadrul procesului penal.

Abuzurile, prin diversitatea lor, pot conduce la o eroare judiciară, iar în unele cazuri doar la încălcarea unor drepturi și interese legitime. Astfel, în opinia noastră, în cazul unui abuz de serviciu urmat de o soluție de scoatere de sub urmărire penală sau de achitare, se pot solicita despăgubiri. Celelalte abuzuri urmează a fi recompensate conform art.385 alin.(4-6) C.proc.pen., prin reducerea pedepsei sau în alt mod.

Eroarea judiciară este abatere ce are loc în cazul judecării unei cauze penale, constând in greșita stabilire a faptelor, ceea ce a avut ca urmare pronunțarea unei hoărâri nedrepte, situație in care există posibilitatea reparării pagubei in cazul condamnării sau al aplicării unor măsuri preventive pe nedrept [6].

Articolul 3 din Protocolul nr. 7 la Convenţia pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale, referindu-se la eroarea judiciară stipulează ,,Atunci când o condamnare penală definitivă este ulterior anulată sau când este acordată graţierea, pentru că un fapt nou sau recent descoperit dovedeşte că s-a produs o eroare judiciară, persoana care a suferit o pedeapsă din cauza acestei condamnări este despăgubită conform legii ori practicii în vigoare în statul respectiv, cu excepţia cazului în care se dovedeşte că nedescoperirea în timp util a faptului necunoscut îi este imputabilă în tot sau în parte” [5]. Din prima definiție rezultă că eroarea judiciară include fie soluția greșită de condamnare, fie aplicarea ilegală a unei măsuri preventive. Cea de a doua definiție se referă doar la condamnarea anulată de instanța de recurs sau de cea de revizuire. În ambele cazuri nu avem un răspuns clar referitor la toate situațiile care pot da naștere dreptului la despăgubiri.

În doctrină s-a menționat ,,Erorile judiciare se împart în: erori procesuale, care există atunci când prin sentința judiciară nu se soluționează sarcina de bază a procedurii penale ce se referă la faptul infracțiunii și la persoana ce a săvârșit-o și erori penale ce țin de calificarea faptei incriminate și stabilirea pedepsei” [2, p. 71]. În altă opinie s-a concluzionat ,,Astfel, eroarea judiciară este o încălcare gravă, categorică, care afectează fondul cauzei și modifică soluția întregului proces de judecată. De exemplu, nu s-a ținut cont de expirarea prescripției pentru tragere la răspundere penală și persoana a fost condamnată” [7, p. 239].

Nici aceste definiții nu dau răspuns la întrebarea: în cazul cărori erori procesuale sau penale se pot acorda despăgubiri? În cazul menționat supra privind condamnarea persoanei în situația expirării termenului de prescripție pentru tragere la răspundere penală, conform legii nu se acordă despăgubiri. În acest exemplu eroarea procesuală se va repara prin dispunerea încetării procesului penal pe temeiuri de nereabilitare, fără acordarea cărorva despăgubiri. Iar în cazul unei erori penale, de exemplu, în situația condamnării greșite pentru o infracțiune mai gravă, eroarea va fi corectată prin reîncadrarea juridică a faptei și reducerea pedepsei. Circumstanțele, acțiunile sau inacțiunile, factorii care au determinat eroarea în procesul penal pot fi o mulțime și de o largă varietate - de la acțiuni procesuale formal legale până la crime împotriva actului de

justiție. Eroarea urmează să fie constatată prin soluția scoaterii de sub urmărire penală sau achitare, adică persoana este nevinovată și a fost pe nedrept supusă constrângerii procesual – penale sau pedepsită.

În concluzie precizăm că doar erorile procesuale și penale, care se încadrează în temeiurile scoaterii de sub urmărire penală sau achitare dau naștere dreptului la despăgubire.

Referitor la termenul ,,judiciar” din sintagma ,,eroare judiciară” din conținutul art.3 al Protocolului nr. 7 la Convenţia pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale rezultă că este eroarea instanței de judecată. Dar, interpretând art. 23 C. proc. pen., prin prisma Constituției (art. 53 alin. (2)), considerăm că ,,eroarea judiciară” este abaterea ofițerului de urmărire penală, procurorului și a instanței de judecată prin atragerea pe nedrept la răspundere penală, condamnare sau încetare ilegală a procesului penal, care se repară în rezultatul adoptării soluției scoaterii de sub urmărire penală sau de achitare.

3. Reabilitarea procesuală penală

Potrivit dicționarului termenilor juridici ,,reabilitarea” este cauza care înlătură consecințele condamnării și care dă dreptul persoanei condamnate de a fi repusă în folosința drepturilor de care a fost lipsită” [6]. În doctrina autohtonă s-a menționat: ,,Prin noţiunea de reabilitare se înţelege reintegrarea socială completă a unui fost condamnat, prin înlăturarea pentru viitor a tuturor incapacităţilor şi interdicţiilor ce decurg în general dintr-o hotărâre a unui organ judiciar şi prin repunerea lui, în plan moral şi social, în situaţia pe care o avea înainte de condamnare sau liberare de răspundere penală. După natura sa juridică, reabilitarea constituie o formă a răspunderii statului în faţa cetăţeanului” [8, p. 190]. În doctrina română această instituție este caracterizată: ,, Reabilitarea, ca măsură de politică penală, este menită să stimuleze efortul de îndreptare și integrare al fostului condamnat în cadrul societății, prin repunerea acestuia în deplinătatea drepturilor politice și social-economice pe care le-a avut înainte de condamnare” [9, p. 556].

Aceste definiții rezultă din legislația penală care nu are nicio legătură cu dreptul la despăgubiri. Reabilitarea care dă naștere dreptului la reparații din partea statului este reabilitarea persoanei atrase pe nedrept la răspundere penală sau condamnate illegal, ce rezultă din legislația procesuală penală. Astfel, în acest sens urmează să delimităm reabilitarea penală de cea procesuală. Reabilitarea procesuală penală rezultă dintr-o serie de dispoziții legale: 1) art. 64 alin. (2) pct. 23) C.proc.pen – bănuitul are dreptul să fie reabilitat în cazul în care bănuiala nu a fost confirmată; 2) art. 66 alin. (3) C. proc. pen – în cazul în care învinuirea nu a fost confirmată, învinuitul, sau după caz, inculpatul are dreptul la reabilitare; 3) art. 284 alin. (1) C. proc. pen. – scoaterea persoanei de sub urmărirea penală este actul de reabilitare; 4) art. 390 alin. (3) C. proc.pen. – sentinţa de achitare duce la reabilitarea deplină a inculpatului.

Astfel, soluția scoaterii de sub urmărire penală sau cea a achitării este actul de reabilitare juridică procesual – penală. Totodată, în legislație, doctrină [1] și practică se utilizează termenul juridic procesual-penal ,, temeiuri de reabilitare (art. 23 alin. (3) C. proc. pen) și temeiuri (cazuri) de nereabilitare”. Potrivit art. 285 alin. (2) C. proc. pen., încetarea urmăririi penale are loc în cazurile de nereabilitare a persoanei, prevăzute de art. 275 pct. 4)–9) din prezentul cod, precum şi dacă există cel puţin una din cauzele prevăzute în art. 53 din Codul penal, precum și în alte cazuri.

Existența actului de reabilitare este o condiție primordială pentru acordarea despăgubirilor, dar în lipsa acestuia se examinează faptul atragerii ilegale la răspundere penală a persoanei, în special când se anulează actul de recunoaștere în calitate de bănuit/învinuit. Astfel, în dosarul nr. 2ra-561/14 Ministerul Justiției în calitate de recurent a subliniat „Prin ordonanţa prim-adjunct al Procurorului General din 19 aprilie 2012 s-a dispus anularea ordonanţei de pornire a urmăririi penale din 17 februarie 2012. Din punct de vedere juridic, ordonanţa menţionată nu reprezintă prin sine un act de reabilitare în sensul art. 285 CPP. Temei pentru reabilitare constituie fie ordonanţa de scoatere de sub urmărire penală, fie ordonanţa de încetare a urmăririi penale ” [10].

Deși procurorul n-a emis o ordonanță de scoatere de sub urmărire penală în privința bănuitului S. M., Curtea Spremă de Justiție a constatat ,, Din materialele dosarului rezultă că în privinţa lui S. M., a fost începută o urmărire penală şi în cadrul acesteia, ultimul a fost recunoscut în calitate de bănuit. Pe toată perioada efectuării urmăririi penale, recurentul-reclamant a fost obligat să se prezinte la organul de urmărire penală, astfel, fiindu-i cauzate suferinţe sufleteşti şi psihice, ce s-au exprimat prin jignire, ruşine şi stare de disconfort ” [10].

Potrivit art.6 din Legea nr.1545 din 25.02.1998, dreptul la repararea prejudiciului, în mărimea şi modul stabilite de prezenta lege, apare în cazul:

1) devenirii definitive şi irevocabile a sentinţei de achitare;

2) scoaterii persoanei de sub urmărire penală sau încetării urmăririi penale pe temeiuri de reabilitare;

3) adoptării de către instanţa judecătorească a hotărârii cu privire la anularea arestului contravenţional în legătură cu reabilitarea persoanei fizice;

4) adoptării, de către judecătorul de instrucţie, în condiţiile art. 313 alin.(5) din Codul de procedură penală, în privinţa persoanei achitate sau scoase de sub urmărire penală, a încheierii privind declararea nulităţii actelor sau acţiunilor organului de urmărire penală sau organului care exercită activitatea specială de investigaţii.

Prin urmare, doar un act procedural de reabilitare a persoanei acordă dreptul la repararea prejudiciului cauzat de către ogranele de urmărire penală, procuror și instanțele de judecată.

4. Cerințe față de actul de reabilitare

În doctrină s-a afirmat ,,Numai încetarea integrală, şi nu parţială, a urmăririi penale (scoaterea integrală, şi nu parțială, de sub urmărirea penală) faţă de o persoană generează dreptul de reabilitare a acesteia” [11, p. 99]. În Legea nr. 1545 din 25.02.1998 se folosește termenul ,,scoatere integrală de sub urmărire penală”, fără ca acesta să fie explicat.

În acest sens putem modela următoarele situații procesuale, unde persoana;

1. este scoasă de sub urmărire penală sau achitată în cauza penală;

2. este scoasă de sub urmărire penală pentru o faptă, iar ulterior prin conexare este acuzată pentru altă faptă;

3. este scoasă de sub urmărire penală și pusă sub acuzație prin reîncadrarea juridică a faptei;

4. este judecată separat pentru fiecare infracțiune în aceeași instanță sau judecată concomitent în diferite instanțe, în rezultatul căreia obține mai multe sentințe - unele de achitare, iar unele de condamnare.

Datorită faptului că prourul emite ordonanța de scoatere de sub urmărire penală pentru o anumită faptă și persoană, în primul și al doilea exemplu, avem un act de reabilitare. În situația a treia - persoana nu este reabilitată.

Astfel, în practică, instanța de fond greșit a reținut faptul scoaterii integrale de sub urmărire penală. În cadrul urmăririi penale de către procuror s-a constatat că în acţiunile lui G.V. nu s-a confirmat întrunirea elementelor constitutive ale art.157 şi 183 Cod penal, din care motiv el a fost scos de sub urmărire penală pentru aceste capete de învinuire, recalificându-se faptele conform art.264 alin.(3) Cod penal. Instanța de recurs a considerat argumentele procurorului întemeiate ,,Faptul că învinuitului G. V. i-a fost modificată învinuirea nu poate fi considerată o încălcare a principiului prevăzut în art. 22 Cod de procedură penală, or procesul în privinţa acestuia nu a fost întrerupt, el fiind în continuare menţinut în calitatea de învinuit, or urmările prejudiciabile ale inacţiunii sale s-au păstrat şi din motivarea cuprinsă în ordonanţa de scoatere de sub învinuire pe un capăt de învinuire nu rezultă că G. V. nu se face vinovat de aceste urmări, or scopul era calificarea justă a acţiunilor ultimului” [12].

In cazul judecării inculpatului, acuzat pentru mai multe fapte penale, situația este mai clară. Dacă persoana este achitată doar pentru anumite capete de acuzare, iar pentru altele este condamnată, sentința va fi de condamnare (judecătorul pronunță doar o singură sentința în cauză). Respectiv, persoana nu poate beneficia de despăgubiri din motivul lipsei actului de reabilitare. Dar, dacă mai multe cauze penale împotriva unui învinuit la faza urmăririi penale nu au fost conexate prin prisma art. 42 C. proc. pen., dar au fost trimise în judecată separat, atunci este posibil ca o instanță de judecată să-l achite integral într-o cauză penală, iar altele să-l condamne. Atunci persoana achitată pe o cauză poate beneficia de dreptul la despăgubiri.

Emiterea soluțiilor de scoatere de sub urmărire penală este o practică obișnuită a procurorilor. Rata acestei soluții (aici se are în vedere atât scoaterea de sub urmărire penală integrală, cât și cea parțială) pentru anii 2010-2015 este circa 35,56% [13, p. 278], iar referitor la persoanele scoase de sub urmărire penală, în cadrul exercitării urmăririi penale, pentru 2020 – 20 % ; 2021 – 13,77 % ; 2022 – 10,15% [14, p. 36] din totalitatea persoanelor față de care s-a dispus încetarea investigațiilor. În cadrul conducerii urmăririi penale de către procurori, rata de scoatere de sub urmărire este: 2020 – 9,4 %; 2021 – 8,7 %; 2022 – 7,4 % [14, p. 38].

Referitor la soluția achitării, în anul 2022, instanţele de judecată de toate nivelurile au pronunţat 268 sentințe de achitare în privința a 337 inculpați, după cum urmează: 211 dosare penale/264 inculpați, pronunţate de către instanţele de fond; 56 de dosare penale/73 inculpați, pronunţate de către instanţele de apel; 1 decizie/ în privința unei persoane, pronunţate de Curtea Supremă de Justiţie. Se impune a preciza că, în anul 2021, la toate instanţele de judecată au fost pronunţate 318 hotărâri de achitare în privința a 413 inculpați [14, p. 89].

5. Acțiunile ilicite

Atât titlul Legii nr.1545 din 25.02.1998, cât și articolul 1 fac referire la ,,acţiunile ilicite comise în procesele penale şi contravenţionale de organele de urmărire penală, de procuratură şi de instanţele judecătoreşti”. Iar art. 2 din legea nominalizată definește anumite acţiuni sau inacţiuni, ca fiind ilegale.

Din textul de lege indicat supra distingem următoarele categorii generale de ilegalități:

1. acţiuni sau inacţiuni care exclud vinovăţia acestora, al căror caracter ilegal se manifestă prin încălcarea principiului general, potrivit căruia nici o persoană nevinovată nu poate fi trasă la răspundere şi nu poate fi judecată. În această situație acțiunile sunt formal legale;

2. erori ori abuzuri săvârșite din neglijență sau intenționat. În aceste cazuri persoanele responsabile de actul de justiție pot fi trase la răspundere disciplinară;

3. fapte ilegale, care constiuie infracțiuni (art. 306 C.pen. – tragerea cu bună-ştiinţă la răspundere penală a unei persoane nevinovate, art. 307 C.pen. – pronunţarea unei sentinţe, decizii, încheieri sau hotărâri contrare legii, art.308 C.pen. – reţinerea sau arestarea ilegală, art.309 C.pen. – constrângerea de a face declarații, art.310 alin.(2) C.pen.– falsificarea probelor în procesul penal);

4. acțiuni ilegale, care constituie cazuri excepționale (acțiuni care încălcă grav şi abuziv drepturile şi libertăţile fundamentale garantate de Constituţie şi de tratatele internaţionale la care Republica Moldova este parte ori când consecinţele acţiunilor ilicite comise sunt extrem de grave sau chiar iremediabile).

Totodată, prin aceiași Lege nr.1545 din 25.02.1998 (art. 3), se specifică o serie de acțiuni ilegale (categorii speciale de ilegalități), precum:

a) reţinerea ilegală, aplicarea ilegală a măsurilor preventive sub formă de arest, de declaraţie de a nu părăsi localitatea sau ţara, tragerea ilegală la răspundere penală;

b) condamnarea ilegală, confiscarea ilegala a averii, supunerea ilegală la muncă neremunerată în folosul comunităţii;

c) efectuarea ilegală, în cazul urmăririi penale ori judecării cauzei penale, a percheziţiei, ridicării, punerea ilegală sub sechestru a averii, eliberarea sau suspendarea ilegală din lucru (funcţie), precum şi în urma altor acţiuni de procedură care limitează drepturile persoanelor fizice sau juridice;

d) supunerea ilegală la arest contravenţional, reţinerea contravenţională ilegală sau aplicarea ilegală a amenzii contravenţionale de către instanţa de judecată;

e) efectuarea măsurilor speciale de investigaţii cu încălcarea prevederilor legislaţiei;

f) ridicarea ilegale a documentelor contabile, a altor documente, a banilor, a ştampilelor, precum şi în urma blocării conturilor bancare.

Incoerența între art. 3 din Legea nr.1545 din 25.02.1998 care indică ,,este reparabil prejudiciul material şi moral cauzat persoanei fizice sau juridice în urma” acțiunilor ilegale supra și dispozițiile art. 6 din același act normativ ,,dreptul la repararea prejudiciului, în mărimea şi modul stabilite de prezenta lege, apare în cazul unor acte de reabilitare”, determină poziția unică a Procuraturii Generale și a Ministerului Justiției pentru respngerea oricărei acțiuni civile contra statului, bazată pe motive generale juridice. Astfel, în multiple cauze civile se opinează pentru respingerea cererii de încasare a prejudiciului, invocând în:

1. Dosarul nr. 2a-2496/19 - ,,pentru aplicabilitatea prevederilor Legii nr. 1545, necesită de a fi întrunite atât circumstanţele prevăzute de art. 6 - dreptul la repararea prejudiciului, cât şi cele prevăzute de art. 3 - cazurile de reparare a prejudiciului material şi moral. Or, normele legale enunţate sunt indisolubile si nu pot fi aplicate separat ” [15];

2. Dosarul nr. 2a-693/2020 - ,,...că pentru angajarea răspunderii statului pentru prejudiciul cauzat prin erori judiciare este nevoie să existe fapta ilicită. C. T., nu a contestat careva acțiuni ale organului de urmărire penală” [16];

3. Dosarul nr. 2a-215/22- „… în cadrul procesului penal bănuitul/învinuitul P. C.: nu a fost reținut; în privința lui nu a fost aplicată măsura preventivă, nu a fost aplicat sechestru asupra bunurilor; nu au fost ridicate documente contabile și ștampile” [17];

4. Dosarul nr. 2a-762/21- „pentru aplicabilitatea prevederilor Legii nr. 1545, necesită de a fi întrunite cumulativ, atât circumstanțele prevăzute de art.6 - dreptul la repararea prejudiciului, cât și de art. 3 – cazurile de reparare a prejudiciului material și moral” [18];

5. Dosarul nr. 2-21015314-05-2a-07072021 „Dacă printr-un act judecătoresc irevocabil se va demonstra că acțiunile organului de urmărire penală au fost ilegale, doar atunci apare dreptul persoanei la despăgubire” [19].

În unele cazuri instanța de apel, aceptând poziția Procuraturii Generale și a Ministerului Justiției, a respins cererea de încasare a prejudiciului, argumentând eronat în:

1. Dosarul nr. 2ra-500/2021 - „în speţa dată nu există nici un act procedural definitiv şi irevocabil al judecătorului de instrucţie, sau al organului ierarhic superior, prin care s-a stabilit ca fiind ilegale acţiunile organului de urmărire penală (cerinţă prevăzută de Legea nr. 1545, art. 3)”, deși în cauză a fost emisă ordonanţa de clasare din 23 februarie 2018 cu scoaterea lui R. Z. de sub urmărirea penală [20];

2. Dosarul nr. 2ra-1037/22 -„nu s-a constatat caracterul ilegal al acțiunilor organului de urmărire penală.”, cu toate că în cauză a fost emisă ordonanța din 18 martie 2021 de scoatere a lui I. N. de sub urmărire penală cu clasarea cauzei penale din motiv că fapta nu întrunește elementele constitutive ale infracțiunii [21].

Aceste soluții au fost casate de Curtea Supremă de Justiție, argumentându-se în:

1. Dosarul nr. 2ra-500/2021, - „Ca urmare, în speţă, recunoaşterea lui R. Z., în calitate de învinuit, cu scoaterea ulterioară a acestuia de sub urmărire penală, echivalează cu tragerea ilegală la răspundere penală” [20].

2. Dosarul nr. 2ra-1037/22, - „instanţa de apel eronat a concluzionat că în speţă nu au fost întrunite condiţiile prevăzute de Legea nr. 1545 din 25 februarie 1998 pentru repararea prejudiciului cauzat prin acţiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii şi ale instanţelor judecătoreşti. Caracterul ilegal al acțiunilor organului de urmărire penală se manifestă prin încălcarea principiului general, potrivit căruia nici o persoană nevinovată nu poate fi trasă la răspundere” [21].

Analizând jurisprudența Curții Supreme de justiție în problema dată, ne revedem poziția exprimată anterior în 2009 [3, p. 747], astfel nu este condiție obligatorie stabilirea ilegalității acțiunilor printr-un act judiciar, pentru existența dreptului la despăgubiri.

6. Ilegalitatea acțiunilor - criteriu pentru stabilirea cuantumului prejudiciului moral și material

În conformitate cu art. 3 din Legea nr. 1545, este reparabil prejudiciul material şi moral cauzate persoanei fizice sau juridice în urma: a) reţinerii ilegale, aplicării ilegale a măsurilor preventive sub formă de arest, de declaraţie de a nu părăsi localitatea sau ţara, tragerii ilegale la răspundere penală; b) condamnării ilegale, confiscării ilegale a averii, supunerii ilegale la muncă neremunerată în folosul comunităţii; c) efectuării ilegale, în cazul urmăririi penale ori judecării cauzei penale, a percheziţiei, ridicării, punerii ilegale sub sechestru a averii, eliberării sau suspendării ilegale din lucru (funcţie), precum şi în urma altor acţiuni de procedură care limitează drepturile persoanelor fizice sau juridice; d) efectuării măsurilor speciale de investigaţii cu încălcarea prevederilor legislaţiei;e) ridicării ilegale a documentelor contabile, a altor documente, a banilor, a ştampilelor, precum şi în urma blocării conturilor bancare. Aceste acțiuni ilegale urmează a fi considerate criterii pentru stabilirea cuantumului prejudiciului moral și material.

În practică instanțele judecătorești stabilesc o anumită sumă a despăgubirilor, luând în considerație totalitatea acțiunilor ilegale aplicate persoanei reabilitate:

1. În privința lui S.M. urmărirea penală a durat 2 luni, împotriva bănuitului nu au fost luate măsuri privative de libertate, informația despre începerea urmăririi penale a fost publicată în ziarul „Flux”. Curtea Supremă de Justiție a decis micșorarea sumei despăgubirilor acordate anterior, stabilind o sumă de 2000 lei [10];

2. R. Z. s-a aflat în arest, pe un termen de 20 zile. Curtea de Apel a decis încasarea din contul bugetului de stat în beneficiul lui R. Z., o despăgubire bănească în mărime de 100 000 de lei [15];

3. D. G. a fost acuzat, în baza art. 264^1 alin. (1) din Codul penal, pe faptul conducerii în stare de ebrietate provocată de substanțe stupefiante, i-a fost aplicată măsura preventivă obligarea de a nu părăsi țara. G. D. „ a notat că atragerea ilegală la răspunderea penală i-a adus traume psihice, la fel au fost afectate relațiile

cu colegii de serviciu, deoarece organul de urmărire penală a informat conducerea unității în care activează despre comiterea de către acesta a infracțiunii incriminate, însă ulterior nu a informat despre clasarea dosarului penal. Mai mult ca atât, acesta a fost luat la evidență narcologică cu diagnoza „consumator de substanțe narcotice”, la care se află până în prezent, fapt ce îi știrbește din reputație”. Instanța de fond a admis parțial cererea acordând suma de 20 000 lei cu titlu de prejudiciu moral [22];

4. S. Ș. a fost reținut direct în incinta Biroului Vamal Sculeni din sala de ședință, et.3. Reținerea mai multor colaboratori ai Biroului Vamal Ungheni concomitent a fost intens mediatizată. S. Ș. a fost acuzat de coparticiparea la infracțiunea prevăzută de art.42, 324 alin.(2) lit.b) și c) Cod penal - corupere pasivă. Persoana reabilitată S. Ș. s-a aflat sub urmărire penală 1 an 2 luni și 10 zile. S-a constatat că, în acest timp, a fost privat de libertate pe o perioadă de: 2 luni și 17 zile (arestarea preventivă și arestarea la domiciliu), fiind supus măsurii preventive de liberare provizorie sub control judiciar încă 60 zile. A fost suspendat ilegal din funcție. Instanța de fond a acordat suma de 32 634,32 (treizeci și două mii șase sute treizeci și patru lei, 32 bani) cu titlu de prejudiciu material sub forma salariului mediu lunar (de care a fost privat în urma suspendării din funcție) și suma în mărime de 120 000 (o sută douăzeci mii) lei cu titlu de prejudiciu moral [23];

5. N. R. a fost reținut, fiind bănuit în comiterea infracţiunii prevăzute de art.190 alin.(2) lit.b), c), d) Cod penal, pe un termen de 72 de ore. Au fost ridicate autoturismul de model BMW X6 și automobilului de model Volkswagen Tiguan. S-a aplicat arestarea preventivă pe un termen de 30 de zile și s-a dispus efectuarea percheziției la oficiul S.R.L Luxcar, întreprindera care era administrată de către N. R. Curtea de Apel Chișinău a decis încasarea din contul bugetului public national prin intermediul Ministerului Justiției în benefiicul lui N. R. prejudicial moral în sumă de 10 000 (zece mii) lei [24].

Prin urmare conținutul art.3 din legea analizată trebuie de transferat în cadrul art.11, care prevede mărimea compensaţiei pentru prejudiciul moral ce se determină, luându-se în considerare: a) gravitatea infracţiunii de a cărei săvârşire a fost învinuită persoana respectivă; b) caracterul şi gravitatea încălcărilor procesuale comise la urmărirea penală şi la examinarea cauzei penale în instanţa de judecată; c) rezonanţa pe care a avut-o în societate informaţia despre învinuirea persoanei; d) durata urmăririi penale, precum şi durata examinării cauzei penale în instanţa de judecată; e) natura dreptului personal lezat şi locul lui în sistemul de valori al persoanei; f) suferinţele fizice, caracterul şi gradul suferinţelor psihice; g) măsura în care compensaţia bănească poate atenua suferinţele fizice şi psihice cauzate; h) durata aflării nelegitime a persoanei în detenţie.

7. Scuze oficiale din partea statului

Procurorul care a condus sau a exercitat urmărirea penală ori procurorul ierarhic superior aduce scuze oficiale în numele statului persoanei care a fost supusă neîntemeiat urmăririi penale.

Curtea Supremă de Justiție a constatat ,,Neaducerea scuzelor din partea procurorului, determină şi adresarea în instanţa de judecată cu cerere privind apărarea drepturilor nepatrimoniale. Or, scuzele oficiale sunt aduse persoanei, din oficiu, fără a fi înaintată obligatoriu o cerere din partea persoanei care a fost supusă urmăririi penale. Doar în cazul în care reclamanţii doresc, difuzarea scuzelor oficiale prin anumite mijloace de informare în masa, se face la solicitarea lor.

De altfel, în contextul prevederilor legale, procurorul ar trebui să prezinte în formă scrisă scuzele faţă de victimă, însă procurorii, de regulă, nu fac uz de această prevedere legală, ceea ce determină adresarea persoanelor cu cerere de chemare în judecată cu privire la obligarea procurorului să prezinte scuze oficiale” [25].

Concluzii şi recomandări:

1. Procedura privind repararea prejudiciului cauzat prin erorile organelor de urmărire penală, ale procuraturii şi ale instanţelor judecătoreşti rezultă din actele internaționale, Constituție și Codul de procedură penală;

2. Legea nr. 1485 din 25.02.1998 privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acţiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii şi ale instanţelor judecătoreşti urmează a fi modificată datorită contradicției dintre conceptul ,,acțiuni ilegale” și a celui de ,,erori judiciare” precum și a temeiurilor de apariție a dreptului la despăgubiri, a dreptului de reabilitare a persoanei atrase pe nedrept la răspundere penală;

3. Pentru a exclude interpretarea contradictorie a normelor juridice privind repararea prejudiciului persoanei reabilitate în procesul penal, propunem înlocuirea sintagmei „acțiuni ilicite" din Legea nr.1545 cu lexemul „erorile";

4. Astfel, Legea nr.1485 din 25.02.1998 să se numească „Privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin erorile organelor de urmărire penală, ale procuraturii şi ale instanţelor judecătoreşti";

5. Dispozițiile art. 3 din Legea nr.1485 din 25.02.1998 de încadrat în textul articolului 11;

6. De definit în lege „eroare judiciară", „act de reabilitare" și „persoană reabilitată".

Referințe:

1. BRÎNZĂ, L. *Problema reabilitării şi efectele reabilitării în lumina perspectivelor de lărgire a sferei de răspundere a statului pentru prejudiciul cauzat în procesul penal*. În: *Revista naţională de drept*, 2002, nr. 7.
2. BLOȘENCO, A. *Răspunderea civilă delictuală*, Chișinău: Arc, 2002. ISBN 9975-61-207-5.
3. DOLEA, I., ROMAN, D., SEDLEȚCHI, I. [et al.]. *Drept procesual penal*. Ed. a 3-a, rev. și completată. Chișinău: Cartea Juridică, 2009. ISBN 978-9975-78-833-5.
4. *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, nr. 50-51 din 4 iunie 1998.
5. *Protocolul nr. 7 la Convenţia pentru apărarea drepturilor omului şi a libertăţilor fundamentale*. Disponibil: http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/2018/11/Protocolul-nr-7.pdf (Accesat: 18.01.2024).
6. *Dicționar de termini juridici*. Disponibil: http://www.justice.md/md/dic/
7. MUNTEAN, V. S*emnificația doctrinară și legală a noțiunii „eroare judiciară".* În: Revistă ştiinţifico-practică *Relaţii Internaţionale Plus* Nr. 1/2018, Institutul de Relații Internaționale din Moldova. Disponibil: 231-241. pdf (idsi.md)
8. URSU, V. *Instituția reabilitării în legislația Republicii Moldova*. În: *Materialele Conferinţei ştiinţifico-practice internaţionale*, 21 martie 2013. Diponibil: http://dspace.academy.police.md/xmlui/bitstream/handle/123456789/420/8.%202013_21-martie_protectia_martorilor%20190-195.pdf?sequence=1&isAllowed=y
9. MITRACHE,C., MITRACHE, Cr. *Drept penal român.* Partea generală. Ediția a V-a, revizuită și adăugită. București: Uiversul Juridic, 2023. ISBN 978-606-39-1332-7.
10. *Dosarul nr. 2ra-561/14, Decizia Colegiului civil, comercial şi de contencios administrativ lărgit al Curţii Supreme de Justiţie din 26 februarie 2014.* Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=7726
11. BRÎNZĂ, L. *Subiecții dreptului de reabilitare în pocesul penal: considerații întroductive.* În: *Revista Institutului Național al Justiției,* nr. 1-3,2007. Disponibil: https://www.inj.md/sites/default/files/17/97-100_Subiectii%20dreptului%20de%20reabilitare%20in%20procesul%20penal.pdf
12. *Dosarul nr. 4-1re-250/2021, Decizia Colegiului penal al Curții Supreme de Justiție din 21 februarie 2022.* Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_plen_penal.php?id=2436
13. PÂNTEA, A. *Bănuiala rezonabilă: Cadrul procesual penal național și jurisprudența Curții europene pentru drepturile omului.* Chișinău: Cartea juridică, 2019 (Tipogr.„ Lexon-Prim"). ISBN 978-9975-139-89-2.
14. *Raport privind activitatea procuraturii pentru anul 2022.* Chișinău 2023. Disponibil: https://procuratura.md/sites/default/files/2023-03/RAPORT%20DE%20ACTIVITATE%202022.pdf
15. *Dosarul nr. 2a-2496/19, Decizia Colegiului civil, comercial și de contencios administrativ al Curții de Apel Chișinău din 10 octombrie 2019.* Disponibil: search_col_civil.php (csj.md)
16. *Dosarul nr. 2a-693/2020, Decizia Colegiului civil, comercial și de contencios administrativ al Curții de Apel Chișinău din 30 iunie 2020*. Disponibil:https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/ca1ce067-ae5d-484c-aa13-7dd0e9f3986b
17. *Dosarul nr. 2a-215/22, Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ al Curții de Apel Bălți din 14 iunie 2022.* Disponibil: https://cab.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/f6a58bb2-6909-4142-8a11-80c2168d1710
18. *Dosarul nr.2a-762/21, Decizia Colegiului civil și de contencios administrativ al Curții de Apel Bălți din 23 noiembrie 2021*. Disponibil: https://cab.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/2cd597fb-7be0-4bd6-aee6-14f9213599bc
19. *Dosarul nr. 2-21015314-05-2a-0707/2021, Decizia Colegiului judiciar al Curții de Apel Cahul din 18 octombrie 2022.*

20. *Dosarul nr. 2ra-500/2021, Decizia Colegiului civil, comercial şi de contencios administrativ lărgit al Curții Supreme de Justiție din 16 iunie 2021.* Disponibil: search_col_civil.php (csj.md)
21. *Dosarul nr. 2ra-1037/22, Decizia Colegiului civil, comercial și de contencios dministrativ lărgit al Curții Supreme de Justiție din 26 octombrie 2022*. Disponibil: search_col_civil.php (csj.md)
22. *Dosarul nr. 2ra-1789/22, Încheierea Colegiul civil, comercial și de contencios administrativ al Curții Supreme de Justiție din 22 februarie 2023*. Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=70958
23. *Dosarul nr.2-27947/22, Hotărârea Judecătoriei Chișinău (sediul Centru) din 09 august 2023*. Disponibil:https://jc.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/e3932d51-34dd-4487-a705-46c62cee1a30
24. *Dosarul nr.2a-3616/20, Decizia Colegiului civil, comercial și de contencios administrativ al Curții de Apel Chișinău din 22 aprilie 2021.* Disponibil:https://cac.instante.justice.md/ro/pigd_integration/pdf/e61fcb3d-d437-43eb-9990-42146d7c946b
25. *Dosarul nr. 2ra-277/20, Decizia Colegiului civil, comercial şi de contencios administrativ lărgit al Curții Supreme de Justiție din 08 mai 2020*. Disponibil: https://jurisprudenta.csj.md/search_col_civil.php?id=56099

Date despre autor:
Dumitru ROMAN*,* doctor în drept, conferențiar universitar, Facultatea de Drept, Universitatea de Stat din Moldova.
ORCID: 0000-0001-5322-8066
E-mail: dumitru1roman@gmail.com

Prezentat la 08.04.2024